WAŻKI
MAZURSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO
Przewodnik Terenowy

KRUTYŃ 1500

MAZURSKI PARK KRAJOBRAZOWY

SPIS TREŚCI

1. Budowa ciała ważek 2
2. Budowa larwy ważek 6
3. Budowa i ekologia ważek 10
4. Siedliska 18
5. Obserwacje 19
6. Zagrożenia i ochrona 20
7. Przegląd gatunków ważek występujących w Mazurskim Parku Krajobrazowym 23

WAŻKI

MAZURSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO

Przewodnik Terenowy

Jakub Masiarz | Waldemar Bzura

Krutyń 2020

1 Budowa ciała ważek

Ważki są bardzo starą grupą owadów. Znane są okazy podobnych organizmów już sprzed 325 mln lat. Wymarłe z tego okresu prawaźki były największymi kiedykolwiek żyjącymi owadami – rozpiętość ich skrzydeł wynosiła nawet 70 cm! Od tamtego czasu budowa ich ciała uległa niewielu zmianom.

Żyjące w Polsce ważki dzielimy na dwie, łatwo odróżnialne od siebie ze względu na budowę ciała grupy. Są to ważki równoskrzydłe (Anisoptera) i ważki różnoskrzydłe (Zygoptera). Jak same nazwy wskazują, owady jednej grupy posiadają skrzydła przednie i tylne niemal identyczne, a w drugiej – tylne skrzydła są szersze od przednich (rys 1.). Ciało dorosłej ważki (imago), tak jak wszystkich owadów, podzielone jest na 3 główne elementy: głowę, tułów i odwłok. Głowa opatrzona jest parą cienkich i krótkich czułków oraz parą dużych oczu złożonych, które zbudowane są z pojedynczych oczek – omatidiów (może ich być nawet 30-40 tys.). Oczy mogą stykać się ze sobą na wierzchu głowy jak u większości ważek różnoskrzydłych lub być oddalone od siebie i znajdować się na peryferiach głowy jak u ważek równoskrzydłych.

Poza oczami złożonymi ważki posiadają także trzy małe przyoczka (oczy proste), położone w trójkącie u nasady czułków. Na spodzie głowy znajduje się aparat gębowy typu gryzącego, na który składają się żuwaczki, szczęki oraz wargi górna i dolna.

Budowa ciała ważek

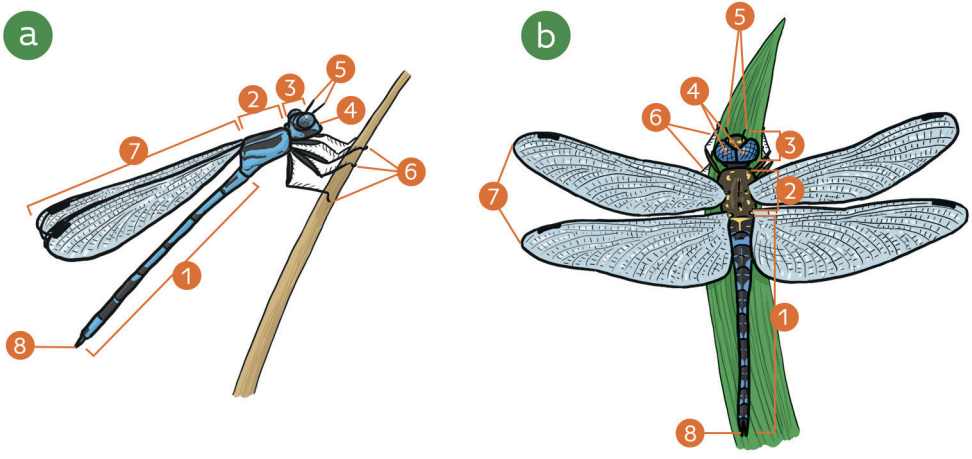

Rys. 1. Budowa ciała ważek:
a) ważka równoskrzydła (Anisoptera), b) ważka różnoskrzydła (Zygoptera),
1 - odwłok, 2 - tułów, 3 - głowa, 4 - oczy złożone, 5 - czułki, 6 - nogi, 7 - skrzydła, 8 - przydatki analne;

Krótki i krępy tułów zawiera silne mięśnie służące do poruszania dwoma parami skrzydeł. W odróżnieniu od większości innych owadów, ważki potrafią poruszać pojedynczym skrzydłem niezależnie od trzech pozostałych. Takie przystosowanie pozwala im latać we wszystkich dowolnych kierunkach. Same skrzydła są błoniaste i silnie użyłkowane. Mogą być przezroczyste, z barwnymi plamami lub całe zabarwione. Na końcu każdego skrzydła znajduje się usztywnione pole ograniczone żyłkami. Jest to tzw. znamię skrzydłowe (pterostigma), służące jako stabilizator lotu. Mniej więcej w środku długości skrzydła znajduje się węzełek – element wzmacniający i wiążący główne żyłki na przedniej krawędzi skrzydła. Na tułowiu znajdują się specjalne otwory - przetchlinki służące do oddychania. Na spodzie tułowia znajdują się trzy pary nóg.

Ostatnim elementem jest odwłok. Choć u ważek przyjmuje różne kształty, to zawsze jest to najdłuższa część ich ciała składająca się z 10 segmentów. Ostatni segment odwłoka jest silnie zredukowany i tym samym słabo widoczny. U ważek równoskrzydłych odwłok jest cienki i okrągły w przekroju, a różnice pomiędzy gatunkami wyróżnia kolorystyka. U ważek różnoskrzydłych odwłok jest zróżnicowany nie tylko kolorystyczne, ale także pod względem kształtu. Jest masywny i może być na całej długości lekko spłaszczony jak u gatunków z rodzaju ważka (Libellula sp.) lub w części rozszerzony jak u gadziogłówki pospolitej. To na nim znajdują się narządy kopulacyjne (II segment) oraz ujście gruczołów płciowych (IX segment).

Głowa ważki różnoskrzydłej.

2 Budowa larw ważek

Ważki są owadami o przeobrażeniu niezupełnym – w ich rozwoju nie występuje stadium poczwarki. W odróżnieniu od innych owadów o takim cyklu rozwojowym (np. pluskwiaki), ich larwy różnią się od osobników dorosłych. Jest to efekt innego trybu życia obu stadiów. Dorosłe to latające zwierzęta lądowe, a larwy są żyjącymi w wodzie zwierzętami przydennymi. W tym stadium zauważalne są także różnice pomiędzy Anisoptera i Zygoptera (rys 2.). Larwy ważek równoskrzydłych są smukłe, delikatnie zbudowane, z długim odwłokiem, na końcu którego znajdują się trzy duże listkowate skrzelotchawki. Są to główne narządy oddechowe tych larw. Larwy ważek różnoskrzydłych są krótkie, masywne i krępe, a ich odwłok jest delikatnie spłaszczony i zakończony pięcioma zaostrzonymi wyrostkami, przypominającymi kolce. U tych larw oddychanie zachodzi w końcowym odcinku jelita, do którego zasysana jest woda. Możliwe jest to dzięki zaopatrzeniu tego odcinka jelita w wiele małych skrzelotchawek. Dodatkowo odwłok larw Zygoptera na grzbiecie i po bokach może być wyposażony w duże kolce.

Larwy obu grup nie posiadają skrzydeł. Gdy larwy są starsze, na grzbiecie będą widoczne tzw. pochewki skrzydłowe – zawiązki przyszłych skrzydeł osobników dorosłych. Oczy larw są zazwyczaj mniejsze niż u dorosłych ważek.

Budowa ciała larw ważek

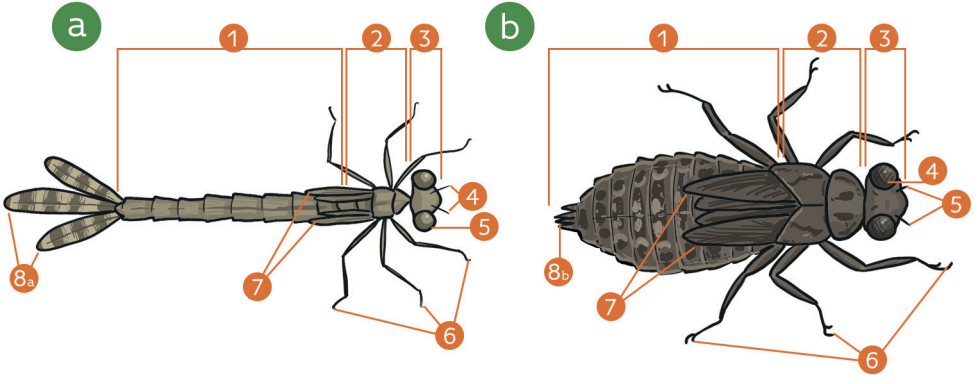

Rys. 2. Budowa ciała larw ważek:
a) ważka równoskrzydła (Anisoptera), b) ważka różnoskrzydła (Zygoptera),
1 - odwłok, 2 - tułów, 3 - głowa, 4 - oczy złożone, 5 - czułki, 6 - nogi, 7 - zawiązki skrzydeł,
8a - skrzelotchawki, 8b - kolce piramidy analnej.

Budowa Maski

Ciekawym i jedynym w swoim rodzaju w świecie zwierząt elementem aparatu gryzącego larw ważek jest specyficznie przekształcona dolna warga, tzw. maska (rys.3.). Organ ten zbudowany jest ze składanego do tyłu podbródka, ruchomo połączonego z nim przedbródka oraz parzystych głaszczek wargowych. Kształt ostatniego elementu, w zależności od grupy ważek, może przyjmować różne formy. Od wąskich przydatków zakończonych długimi zębami, do szerokich płatów zakończonych szczecinami. Maska służy do chwytania i przytrzymywania zdobyczy podczas polowania. W spoczynku całość jest składana scyzorykowato, wzdłuż pod ciałem, a w momencie polowania wyrzucana przed siebie.

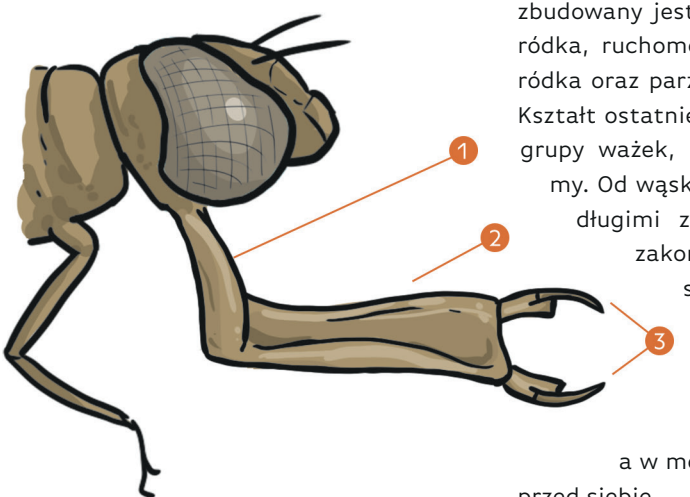

Rys. 3. Budowa maski:
1 - podbródek, 2 - przedbródek, 3 - głaszczki wargowe.

3 Biologia i ekologia ważek

Ważki podczas pełnego cyklu życiowego są organizmami zasiedlającymi dwa środowiska. Wodne w okresie larwalnym i lądowe po przeobrażeniu w imago. Larwy, podobnie jak osobniki dorosłe są drapieżnikami. Polują już od momentu wyjścia z jaja.Ich pożywieniem są inne bezkręgowce wodne, takie jak: larwy komarów, wodopójki, a większe przedstawicielki z rodziny żagnicowatych polują nawet na larwy płazów (kijanki) czy narybek. W wypadku ubogich w pokarm zbiorników może dochodzić do zjadania swoich pobratymców, nawet z obrębu rodziny czy gatunku. Kanibalizm u ważek jest zjawiskiem dość powszechnym. Ważki są też jedyną grupą zwierząt, u których odpowiednio duża larwa, (np.: żagnicy) może upolować odpowiednio mniejszego, osobnika dorosłego (np.: pałątki pospolitej), gdy ta będzie składać jaja.

Rozwój larw w wodzie (etap 1, rys. 4.) także jest zróżnicowany i może trwać od dwóch miesięcy (niektóre pałątki), do trzech (u gadziogłówek) lub nawet pięciu lat (u szklarników). Podczas swojego życia larwa linieje (zmienia zbyt ciasny, twardy oskórek na nowy) kilkanaście razy. Wraz z wiekiem na jej ciele pojawiają się zawiązki skrzydeł, oczy stają się większe, a u samic pojawia się pokładełko. Kilka dni przed przeobrażeniem larwa przestaje polować i pobierać pokarm. Zmienia także miejsce bytowania, z dna zbiornika przechodzi tuż pod powierzchnię wody. Ważki przeobrażają się zazwyczaj nad ranem. Wtedy, larwa wychodzi z wody i wspina się na łodygi roślin wystających ponad wodę lub na pnie nadbrzeżnych drzew, wy-

bierając miejsce przeobrażenia (etap 2, rys. 4.). Pierwszym etapem jest pęknięcie oskórka na grzbietowej stronie tułowia oraz częściowo tyłu głowy. Następnie ważka powoli wysuwa tułów z nierozwiniętymi jeszcze skrzydłami i głowę ze starego oskórka, a na końcu drugiego etapu wysuwają się nogi. Gdy imago ważek różnoskrzydłych ma uwolnione wszystkie odnóża, wygina wystające ciało mocno do tyłu, robiąc zamach do wyciągnięcia odwłoka. Wyjątek stanowią gadziogłówkowate, które jak ważki równoskrzydłe, wychodzą z wylinki bezpośrednio do góry. Na tym etapie widać także wyraźne białe nitki, którymi osobnik jest jeszcze połączony z larwalnym oskórkiem. Są to wewnętrzne wyściółki przetchlinek (a dokładniej ich wylinki). W przedostatnim etapie przeobrażania ważka chwyta przednią część oskórka larwy lub roślinę do której jest przymocowana i wyginając ciało, wyciąga odwłok. W tym momencie imago jest miękkie i blade, bez charakterystycznych dla gatunku barw. Takie ubarwienie nazywamy ubarwieniem teneralnym. Ostatni etap przeobrażenia może trwać nawet kilka godzin. W tym czasie oskórek dorosłej ważki twardnieje, nabiera barw i następuje pompowanie hemolimfy do użyłkowania skrzydeł, aby je wyprostować i usztywnić. Dopiero po tym wszystkim dorosła ważka jest gotowa do pierwszego lotu.

Po przeobrażeniu ważki zaczynają intensywne pobieranie pokarmu. Tak jak larwy, są drapieżnikami i polują w locie, na inne owady, chwytając je przednimi odnóżami. Swoje ofiary zjadają siedząc na okolicznej roślinności lub gałęziach pobliskich drzew. W ich diecie znajdują się motyle, muchówki, błonkówki, chrząszcze, a także inne, mniejsze ważki.

Cykl życiowy ważek

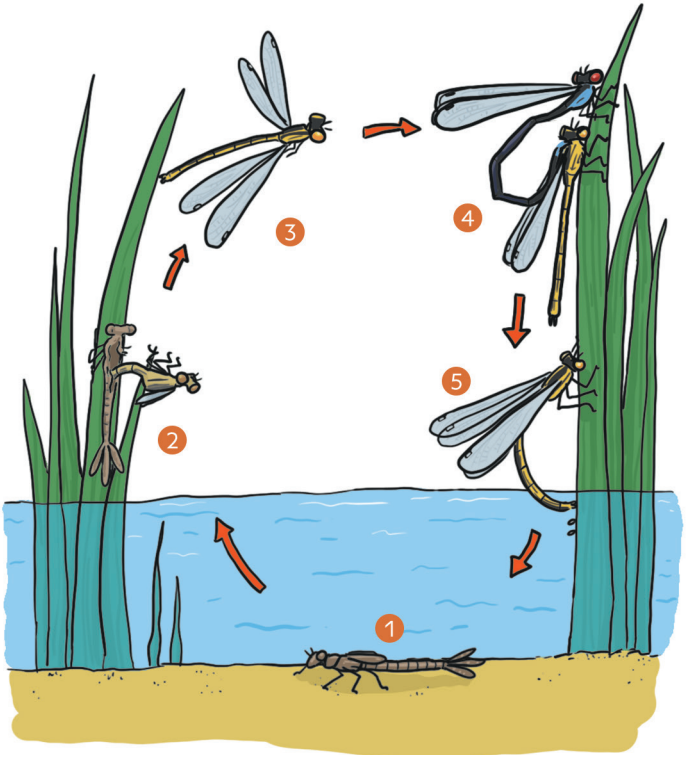

Rys. 4.
Cykl życiowy ważek:
1 - rozwój larw w wodzie,
2 - wyjście ponad wodę i przeobrażeni w owada dorosłego,
3 - intensywne pobieranie pokarmu,
4 - kopulacja,
5 - składanie jaj.

Ważki znajdują terytoria łowieckie w przeróżnych środowiskach. Zarówno bezpośrednio nad zbiornikami wodnymi, jak i w znacznym oddaleniu od jakiejkolwiek wody. Mogą to być lasy, łąki czy ogrody lub po prostu miejsca z dużą ilością owadów. W odpowiednim czasie ważki wracają w okolice wody, aby się rozmnożyć. Na tym etapie życia ważek u wielu gatunków uwidaczniają się zachowania terytorialne.

Samce zajmują odcinki rzek i strumieni, fragmenty linii brzegowej jezior i stawów, a także mniejsze zbiorniki na torfowiskach. Po zajęciu swojego terytorium pilnują go siedząc na roślinności wyniesionej nad wodą lub patrolują zajęty obszar. U niektórych gatunków terytoria mogą zmieniać się nawet kilka razy w ciągu dnia. Gdy w obrębie terytorium pojawi się inny samiec, zostaje przegoniony, a jeżeli będzie to samica, dochodzi do kopulacji.

Kopulacja ważek jest procesem dość skomplikowanym, ponieważ aparat kopulacyjny samców nie jest połączony z ujściem gruczołów płciowych. W związku z tym, samce przed właściwą kopulacją muszą go niezależnie napełnić nasieniem, wyginając na chwilę odwłok i przytykając otwór płciowy do aparatu kopulacyjnego. Napełnianie może trwać od kilku sekund do ponad minuty. Gdy samiec znajdzie partnerkę, łapie ją za pomocą przydatków analnych za głowę (Anisoptera) lub za przedplecze (Zygoptera). Następnie para ważek lata w tzw. tandemie i następuje kopulacja właściwa. Samica przytyka swój otwór płciowy do napełnionego aparatu kopulacyjnego samca. W tym momencie para ważek przyjmuje kształt latającego „serduszka". Nie wszystkie gatunki kopulują w locie.

Etapy przeobrażenia gadziogłówki pospolitej.

U ważek równoskrzydłych proces ten odbywa się w spoczynku, gdy samiec przytrzymuje się podłoża. Sam etap połączenia ważek w „serduszko", w zależności od gatunku, może trwać od kilku minut do kilku godzin. Wiele gatunków, zwłaszcza Anisoptera, może kopulować kilka razy dziennie z różnymi partnerami. Po kopulacji następuje składanie jaj. U przedstawicieli różnych rodzin proces ten odbywa się inaczej. Jaja mogą być wkłuwane przy pomocy pokładełka w tkanki żywych lub martwych roślin, zrzucane na wodę, trawę lub inne podłoże. Samice świteziankowatych składają jaja w tkanki roślin wodnych samodzielnie, będąc obserwowane i pilnowane przez siedzących nieopodal partnerów. Pałątkowate siadają na pionowej łodydze parami, jedna nad drugą lub na roślinach pływających tak jak żagnicowate, jedna za drugą. Łątkowate prawie zawsze składają jaja w parach. Samice siadają na roślinach wodnych lub ich pływających częściach. W tym czasie samce nadal są przyczepione swoim odwłokiem do ich przedplecza i tkwią pionowo z podwiniętymi nogami. Większość samic z gatunków Anisoptera (poza żagnicowatymi) składa jaja w locie. Zawisają nad powierzchnią wody, a następnie wznosząc się i opadając, uderzają w wodę pokładełkiem, składając jaja bezpośrednio do wody. Same jaja mogą być składane pojedynczo lub tak jak u przenieli dwuplamej, w galaretowatym sznurze jaj.

Tandem pary ważek rudych.

4 Siedliska

Część gatunków ważek ma niewielkie wymagania względem środowiska, w którym będą się rozwijać. Jako larwy żyją w niemal każdym zbiorniku lub cieku. Spotkać je można w małych i silnie zeutrofizowanych stawach, w ubogich w rośliny dużych jeziorach, a także w rzekach i zamulonych rowach. Gatunki ważek o szerokiej tolerancji na warunki środowiska nazywamy gatunkami eurytopowymi. Do takich gatunków wszędobylskich możemy zaliczyć m. in. żagnicę siną, tężnicę wytworną czy łątkę dzieweczkę. Grupę o szczególnych wymaganiach względem środowiska nazywamy gatunkami stenotopowymi. Poszczególne gatunki z tej grupy mogą rozwijać się w konkretnych siedliskach np. iglica mała korzysta ze zbiorników występujących na torfowiskach, trzepla zielona rozwija się tylko w rzekach o piaszczystym dnie i brzegach porośniętych drzewami, a szklarnik leśny tylko w leśnych wartkich strumieniach o dużym natlenieniu. W Mazurskim Parku Krajobrazowym siedliskami najcenniejszymi pod względem występujących ważek są jeziora dystroficzne i związane z nimi torfowiska. To właśnie w tych miejscach na obszarze Parku możemy obserwować 8 gatunków objętych prawną ochroną gatunkową.

5 Obserwacje

Ważki są bardzo wdzięcznymi zwierzętami do obserwacji. Łatwo obserwować ich naturalne zachowania takie jak polowanie, dobieranie się w pary i składanie jaj. Zlokalizowanie dorosłych owadów, dużych i średnich gatunków nie nastręcza problemów. Jedynie najmniejsze przedstawicielki tej grupy, które ze względu na swoje niewielkie rozmiary są wrażliwe na silne podmuchy wiatru, mogą być przez nas niezauważane. Poszukiwania najlepiej rozpocząć w miejscach ciepłych i nasłonecznionych, nad brzegami wód, na łąkach i obrzeżach lasów, czyli w miejscach rozrodu lub rewirach łowieckich. Niejednokrotnie do obserwacji przydać się może nieduża lornetka o 8-krotnym powiększeniu. Przy jej pomocy będziemy mogli podglądać zachowania wybranego osobnika, bez zbędnego „biegania" za nim. Dodatkowo unikniemy niepotrzebnego płoszenia, tych niezwykle czujnych zwierząt.

Samica świtezianki dziewicy składająca jaja.

6 Zagrożenia i ochrona

Zagrożenia ważek związane są głównie z niszczeniem i zanikaniem siedlisk, w których się rozwijają. Przyczyną jest obniżanie poziomu wód gruntowych wynikające często ze świadomego osuszania terenów i złej gospodarki wodnej, a także z deficytów w opadach rocznych na danym terenie. Znaczny wpływ na populacje ważek o wąskiej tolerancji. mają zanieczyszczenia dostające się do wód wraz ze spływami powierzchniowymi. Bogate w biogeny zbiorniki szybciej zarastają i dochodzi do zjawiska ich eutrofizacji. Najbardziej zagrożonymi gatunkami ważek zarówno w Mazurskim Parku Krajobrazowym, jak i w skali całego kraju są te związane z torfowiskami.

Na terenach zurbanizowanych coraz częściej zwalcza się komary za pomocą środków chemicznych. Takie działania nie pozostają bez wpływu na inne grupy organizmów w tym ważki, które są naturalnym sprzymierzeńcem człowieka w walce z uciążliwymi owadami.

Obecnie na mocy Rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt, 15 gatunków ważek objętych jest ochroną (8 – ochrona ścisła, 7 – ochrona częściowa). Pięć gatunków umieszczono w Polskiej Czerwonej Księdze Zwierząt, siedem na Czerwonej Liście Zwierząt Ginących i Zagrożonych w Polsce, a dwa gatunki znajdują się w II i IV załączniku Dyrektywy siedliskowej Unii Europejskiej i są uznawane za gatunki priorytetowe w ramach ochrony obszarów Natura 2000.

Chronione gatunki ważek występujące w Mazurskim Parku Krajobrazowym:

1. **Straszka syberyjska (północna)** ***Sympecma paedisca***
2. **Łątka zielona** ***Coenagrion armatum***
3. **Iglica mała** ***Nehalennia speciosa***
4. **Żagnica zielona** ***Aeshna viridis***
5. **Żagnica torfowcowa** ***Aeshna subarctica***
6. **Trzepla zielona** ***Ophiogomphus cecilia***
7. **Miedziopierś północna** ***Somatochlora arctica***
8. **Zalotka większa** ***Leucorrhinia pectoralis***
9. **Zalotka białoczelna** ***Leucorrhinia albifronss***
10. **Zalotka spłaszczona** ***Lucorrhinia caudalis***

§ W przeglądzie wybranych gatunków ważek chornione gatunki oznaczone są ikoną paragrafu.

Zalotka białoczelna

Przegląd wybranych gatunków ważek występujących w Mazurskim Parku Krajobrazowym

Świtezianka błyszcząca

Calopteryx splendens

RODZINA: świteziankowate (Calopterygidae)

Wygląd: Samiec posiada na skrzydłach szeroki, niebieskoczarny, błyszczący pas, nasada i końce skrzydeł są bezbarwne a całe ciało jest metalicznie niebieskoczarne, niekiedy połyskujące na zielono. Zarówno skrzydła, tułów i odwłok samic jest zielony, połyskujc metalicznie. Czasami połysk jest w kolorze miedzianym.

Wymiary: Ważki te osiągają około 50 mm długości i około 70 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Spokojnie płynące strumienie i rzeki, w szczególności o piaszczystym dnie i nasłonecznionych brzegach. Występuje w ciekach na terenach otwartych jak i w prześwitach czy prześwietleniach na ciekach śródleśnych.

Występowanie: Gatunek pospolity w całym kraju, szeroko rozprzestrzeniony. Wraz z wzrostem wysokości n. p. m. coraz rzadszy. W Mazurskim Parku Krajobrazowym można ją swobodnie obserwować nad piaszczystymi odcinkami rzeki Krutyni oraz potoku Uklanka od końca maja do sierpnia/września.

Świtezianka dziewica

Calopteryx virgo

RODZINA: świteziankowate (Calopterygidae)

Wygląd: W odróżnieniu od poprzedniego gatunku, skrzydła samców świtezianki dziewicy, są całe zabarwione na kolor niebieskoczarny, niekiedy wręcz atramentowy. Reszta ciała ma ten sam kolor z metalicznym pobłyskiem. W zależności od intensywności światła słonecznego metaliczny pobłysk może mieć kolor zieleni. Samice całe ubarwione na brązowo także z metalicznym, zielonkawym pobłyskiem.

Wymiary: Długość ciała tego gatunku dochodzi do około 50 mm a rozpiętość skrzydeł do 70 mm.

Preferowane siedliska: Tak jak poprzedni gatunek, świtezianka dziewica rozwija się w wodach płynących o piaszczystym dnie. W odróżnieniu od świtezianki błyszczącej wymaga chłodniejszej wody i z tego względu przebywa w miejscach zacienionych i na typowo leśnych ciekach.

Występowanie: Jest pospolita w całym kraju, lecz mocno zróżnicowana regionalnie. W środkowym pasie Polski lokalna a nawet rzadka. W Mazurskim Parku Krajobrazowym liczna nad leśnymi strumieniami i rzeką Krutynią. Dorosłe osobniki możemy obserwować od maja do sierpnia.

Pałątka pospolita

Lestes sponsa

RODZINA: pałątkowate (Lestidae)

Wygląd: Wierzchnia strona tułowia i odwłoka samców jest metalicznie zielony. U wybarwionych osobników, wierzch segmentów 1 – 2 i 8 – 10 jest pudrowo – niebieski. Wierzch ciała samicy jest metalicznie ciemnozielony a spód matowy, jasnozielony, u młodych osobników koloru słomkowego.

Wymiary: Gatunek ten osiąga maksymalnie 39 mm długości i 46 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Zasiedlają wszelkiego typu wody stojące z bogatą roślinnością, w którą pałątki mogłyby składać jaja. Od małych i płytkich zbiorników wodnych, przez wyrobiska żwirowe i torfianki do płytkich zatok dużych jezior.

Występowanie: Występuje w całym kraju, jest często i bardzo często spotykana. W Mazurskim Parku Krajobrazowym zasiedla wszystkie możliwe siedliska takie jak śródpolne zbiorniki wodne, jeziorka dystroficzne czy jeziora. Gatunek można obserwować od czerwca do końca września.

§ Straszka syberyjska

Sympecma paedisca

RODZINA: pałątkowate (Lestidae)

Wygląd: Cała ważka jest jasnobrązowa z ciemnobrązowym, niekiedy połyskującym miedzią, rysunkiem na wierzchniej stronie ciała. Na odwłoku rysunek składa się z lancetowatych plam. Pterostigmy brunatne. Osobniki obu płci ubarwione tak samo. Ubarwienie idealnie maskuje ważki na okorowanych gałęziach lub gałązkach na których lubi przesiadywać.

Wymiary: Ważki te osiągają około 37 mm długości i około 44 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wszelkiego rodzaju wody stojące, a w szczególności płytkie i małe zbiorniki wodne mocno zarośnięte przez roślinność szuwarową.

Występowanie: Gatunek w kraju rozproszony, nie wykazany na dużych obszarach centralnej i południowo - zachodniej Polski. Na północy i wschodzie kraju pospolita, w pozostałych regionach rzadka. W Mazurskim Parku Krajobrazowym zasiedla głównie śródleśne jeziorka i zbiorniki wodne. Jeden z dwóch gatunków zimujcych w kraju w postaci imaga, które obserwować można od lipca do końca ciepłych dni jesiennych oraz w marcu i kwietniu.

Łątka halabardówka

Coenagrion hastulatum

RODZINA: łątkowate (Coenagrionidae)

Wygląd: Głównym elementem ubarwienia, wszystkich samców z rodzaju łątka, jest czarny wzór na niebieskim tle tułowia i odwłoka. Z tego względu są to gatunki bardzo podobne do siebie i trudne w rozróżnianiu dla amatora. Cechą charakterystyczną łątek jest wzór czarnych plam, znajdujący się na trzech pierwszych segmentach odwłoka. W przypadku łątki halabardówki, plama na 2 segmencie przybiera kształt grzybka lub strzałki, a po jej bokach niekiedy znajdują się mniejsze podłużne plamki. Plama z trzeciego segmentu przyjmuje kształt zwężonego do przodu klina i nie zajmuje więcej niż 50% długości całego segmentu. Samice łątek są zielonkawe, rzadziej z niebieskim nalotem i mają prawie całkowicie czarny wierzch odwłoka, a rozróżnice pomiędzy gatunkami widoczne są w kształcie tylnej krawędzi przedplecza.

Wymiary: Ważki te osiągają około 34 mm długości i około 40 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wszelkiego rodzaju wody stojące, a w szczególności zbiorniki o charakterze dystroficznym lub wody torfowiskowe z dobrze rozwiniętym lecz niezbyt zwartym szuwarem niskim.

Występowanie: Gatunek w kraju szeroko rozprzestrzeniony, pospolity. W Mazurskim Parku Krajobrazowym zasiedla głównie śródleśne jeziorka i zbiorniki wodne. Gatunek można obserwować od maja do lipca.

Łunica czerwona

Pyrrhosoma nymphula

RODZINA: łątkowate (Coenagrionidae)

Wygląd: Jest to ważka która przyciąga wzrok, swoim czerwonym kolorem. Czerwona jest połowa oczu (spodnia strona bywa żółta), pasy na tułowiu oraz odwłok. U samców segmenty odwłoka oddzielone są cienkim czarnym pierścieniem, a od 7 segmentu widoczny jest duży, czarny rysunek. U samic rysunek ten widoczny jest na całym odwłoku. Dodatkowo na spodniej stronie ciała owada widoczne jest żółte zabarwienie, u samic jest ono wyraźniejsze.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 34 mm długości i 48 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Nie wykazuje specjalnych preferencji względem zajmowanych siedlisk. W kraju, chętnie wybiera zarówno niewielkie wody płynące (rzeczki, cieki, strumienie, rowy) jak i małe zbiorniki wodne.

Występowanie: Spotykana w całym kraju, lecz w części wschodniej jest mniej rozpowszechniona. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotkać można ją głównie nad rzeką Krutynią oraz nad strumieniami. Gatunek można obserwować od końca kwietnia do sierpnia.

§ Iglica mała

Nehalenia speciosa

RODZINA: łątkowate (Coenagrionidae)

Wygląd: Jest najmniejszą europejską ważką o delikatnej budowie. Ubarwienie obu płci prawie identyczne. Jest jasnoniebieską ważką z metalicznie zielonym wierzchem ciała, podobnym do ubarwienia pałątek. Czasami można spotkać żółtawą odmianę barwną, lecz jest to młodociane ubarwienie. Cechą charakterystyczną tych ważek, poza wielkością, jest jasna linia z tyłu głowy, pomiędzy oczami.

Wymiary: Osiąga maksymalnie 25 mm długości i około 30 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wody kwaśne, głównie związane z torfowiskami, małe zbiorniki wodne, zagłębienia, małe jeziorka, czy torfianki i zalane partie torfowisk. Wymaga obecności obfitej roślinności o sprecyzowanej strukturze.

Występowanie: W Polsce, lokalnie i rzadko, głównie w północnej i północno-wschodniej części z kilkoma stanowiskami w reszcie kraju. W korzystnych warunkach, jakie znajduje w Mazurskim Parku Krajobrazowym, występuje licznie. Można ją obserwować praktycznie nad wszystkimi jeziorkami dystroficznymi od połowy maja do połowy sierpnia.

Żagnica wielka

Aeshna grandis

RODZINA: żagnicowate (Aeshnidae)

Wygląd: Osobniki tego gatunku są całe zabarwione na brązowo, wraz z skrzydłami. Oczy samców mają jasnoniebieski poblask a dwa pasy na tułowiu obu płci są żółte. Bardzo skąpy wzór na bokach odwłoka różni się pomiędzy płciami, są to jasnoniebieskie (u samców) lub żółte (u samic) plamy.

Wymiary: Jeden z największych gatunków. Owady dorosłe osiągają 75 mm długości i 110 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Zasiedla głównie wody stojące. Preferuje większe jeziora i stawy. Rzadko wybiera wody wolnopłynące. W czasie intensywnego żerowania, spotykana także w dużych odległościach od jakiejkolwiek wody.

Występowanie: Gatunek pospolity w całym kraju, rzadki na pogórzach, a w rejonach górskich lokalny i rzadko spotykany. W Mazurskim Parku Krajobrazowym najczęściej spotykana na brzegach dużych jezior takich jak jeziora Mokre, Śniardwy czy Bełdany. Dorosłe osobniki odbywają swoje loty od czerwca do września.

§ Żagnica torfowcowa

Aeshna subarctica

RODZINA: żagnicowate (Aeshnidae)

Wygląd: Osobniki tego gatunku mają czarno-niebieski (samce) lub czarno-żółty (samice) odwłok, brązowo-czarny tułów z trzema żółto-niebieskimi pasami po bokach i dwoma na "grzbiecie". U samic pasy na grzbiecie tułowia są krótkie i kreskowate.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają nawet 75 mm długości i 90 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Jest gatunkiem senotopowym o wąskich wymaganiach. Silnie związanym z torfowiskami i występującymi na nich zbiornikami.

Występowanie: Gatunek rozproszony w kraju. W północnej Polsce znajduje się główny areał występowania, z wyraźnie większym zagęszczeniem gatunku w części zachodniej. W pozostałej części kraju bardzo lokalny. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotkać go można głównie w rezerwatach "Zakręt" i "Królewska Sosna". Osobniki dorosłe odbywają loty od lipca do września.

Husarz władca

Anax imperator

RODZINA: żagnicowate (Aeshnidae)

Wygląd: Największa krajowa ważka. Tułów jest jednolicie zielony, odwłok jaskrawoniebieski na którym znajduje się czarny pas, który na każdym segmencie ma boczne wypustki nadając niepowtarzalny wzór. U samic odwłok jest bardziej niebieskozielony a podłużny pas jest szerszy niż u samców i brązowy.

Wymiary: Osiąga maksymalnie 84 mm długości i około 110 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wszelkiego rodzaju wody stojące i wolnopłynące. Zwykle wybiera niewielkie zbiorniki np.: śródpolne oczka czy torfianki. Chętnie zasiedla zbiorniki we wczesnych stadiach sukcesji takie jak wyrobiska żwirowe.

Występowanie: Gatunek szeroko rozprzestrzeniony i pospolity w całym kraju. W Mazurskim Parku Krajobrazowym występuje nad większością drobnych zbiorników wodnych. Osobniki dorosłe odbywają loty od maja do sierpnia.

Smaglec ogonokleszcz

Onychogomphus forcipatus

RODZINA: gadziogłówkowate (Gomphidae)

Wygląd: Jest to duża ważka o żółtym rysunku na całym ciele, mocno kontrastującym z czarnym tłem. Na rysunek składają się pierścienie i plamy na odwłoku oraz pasy na tułowiu. Samica ma mocniejszy grubszy odwłok a plamy są większe. Samiec posiada charakterystyczna przydatki analne w kształcie wydatnych "kleszczy", którym zawdzięcza swoją nazwę.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 50 mm długości i 65 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wybiera mało żyzne wody płynące. Mniejsze rzeki i strumienie leśne, potoki z kamienistym, żwirowym lub piaszczystym dnem.

Występowanie: W kraju znany z trzech obszarów koncentracji: Karpat i pogórza Karpackiego, pojezierzy Pomorskiego, Zachodniopomorskiego i Lubuskiego oraz Pojezierza Mazurskiego. W Mazurskim Parku Krajobrazowym najczęściej spotykany nad piaszczystymi odcinkami rzeki Krutyni oraz nad strumieniami Pierwos, Garcianka czy Uklanka. Pojaw owadów dorosłych przypada na czerwiec, a obserwować je można do końca sierpnia.

Przeniela dwuplama

Epitheca bimaculata

RODZINA: szklarkowate (Corduliidae)

Wygląd: Gatunek posiadający na odwłoku, charakterystyczny czarny rysunek w kształcie paska o ząbkowanych brzegach, na żółtym tle. Tułów także z czarnym rysunkiem na żółtobrązowym tle. U nasady tylnych skrzydeł drugiej pary, znajdują się dwie czarne plamy. Narządy analne samców rozwidlają się w charakterystyczne "V". Samice podobne niemal identyczne jak samce.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 65 mm długości oraz do 80 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Gatunek typowy dla wód stojących. Preferuje niewielkie jeziora czy małe zbiorniki na obszarach leśnych. Ważnym czynnikiem są brzegi zarośnięte zakrzewieniami lub drzewami zacieniającymi zbiornik.

Występowanie: Gatunek rozpowszechniony w Polsce w północnym pasie pojezierzy i Polsce wschodniej. W reszcie kraju gatunek lokalny, znany z pojedynczych stanowisk. W Mazurskim Parku Krajobrazowym gatunek można obserwować na większości zbiorników śródleśnych od maja do czerwca.

Ważka ruda

Libellula fulva

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Samce mają ciemnobrązowy tułów a ich odwłok ma niebieski nalot. Koniec odwłoka jest niemal czarny. Samice na odwłoku mają na grzbiecie odwłoka trójkątne czarne plamy zlewające się w ząbkowany pasek. Tło odwłoka samic zmienia się z wiekiem. U młodych jest jasnobrązowe, później żółtobrązowe a u starszych osobników tło jest ciemnobrązowe.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 45 mm długości oraz do 80 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Gatunek wybiera wody stojące i wolno płynące. Istotnym elementem siedliska jest rozwinięty płat szuwarów w zbiorniku, np.: trzciny czy pałki wodnej.

Występowanie: Gatunek rozpowszechniony w północnym pasie pojezierzy Polski oraz na obszarze Polesia, Wyżyny Lubelskiej i Roztocza. W pozostałej części kraju gatunek lokalny i rzadki. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotkać ją można praktycznie przy wszystkich możliwych wodach stojących z bogatą roślinnością szuwarową od maja do lipca.

Ważka czteroplama

Libellula quadrimaculata

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Obie płcie tak samo ubarwione. Ważki o ciemnobrązowym ciele i lekko spłaszczonym odwłoku, który mniej więcej od połowy czernieje aż do końca. Po bokach odwłoka, na wysokości segmentów 3-8, posiadają żółte plamy. U nasady każdego skrzydła charakterystyczne żółte zabarwienie oraz cztery ciemne plamy koło węzełków skrzydeł, którym zawdzięcza nazwę gatunkową.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 45 mm długości oraz do 80 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Gatunek zasiedla wszelkiego rodzaju wody stojące. Od małych zbiorników wodnych do dużych jezior.

Występowanie: Gatunek szeroko rozprzestrzeniony i pospolity w całym kraju. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotykana przy możliwie każdym zbiorniku i jeziorze od końca kwietnia do końca lipca.

Lecicha pospolita

Orthetrum cancellatum

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Samiec kolorystycznie bardzo podobny do samca ważki rudej lecz w odróżnieniu nie posiada trójkątnych plam u nasady tylnych skrzydeł. Samica jest cała żółto-czarna z wiekiem ciemnieje i staje się brązowo-czarna. Wzdłuż jej odwłoka biegną dwa równoległe czarne pasy.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 50 mm długości oraz do 80 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Wybiera wody stojące o różnej wielkości, słabo zarośniętych brzegach roślinnością wynurzoną. Bardzo rzadko zasiedla wody wolnopłynące.

Występowanie: Gatunek bardzo pospolity w całym kraju i szeroko rozprzestrzeniony. W Mazurskim Parku Krajobrazowym najliczniej występuje nad większymi jeziorami w okolicach plaż oraz przy wyrobiskach żwirowych. Osobniki dorosłe odbywają loty od połowy maja do sierpnia.

Szablak czarny

Sympetrum danae

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Dojrzałe samce są prawie całe czarne z niewielkimi i słabo widocznymi żółtymi plamkami i kreskami na bokach tułowia i odwłoka. Samice i młode samce są żółte i posiadają jedynie czarny, szeroki pas na spodzie odwłoka zachodzący na boki. Żółty kolor samic z wiekiem ciemnieje do żółtobrązowego.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 35 mm długości oraz do 55 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Gatunek typowo torfowiskowy, preferuje kwaśne wody zbiorników dystroficznych, turzycowisk i śródleśnych bagien.

Występowanie: Pospolity gatunek występujący w całym kraju. W Mazurskim Parku Krajobrazowym, spotykany nad większością śródleśnych zbiorników dystroficznych, od końca czerwca do listopada.

Szablak przepasany

Sympetrum pedemontanum

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Cechą charakterystyczną obu płci są widoczne na skrzydłach, szerokie i brązowe, poprzeczne przepaski. Odwłoki dojrzałych samców są jednolicie czerwone a tułów czerwono-brązowy. Tułów samic jest brązowy z wierzchu i żółty po bokach a odwłok żółty z wiekiem ciemniejący do żółtobrązowego. Nieraz na wierzchu odwłoka, biegnie wzdłuż cienki czarny pasek.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 32 mm długości oraz do 55 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Rowy melioracyjne, drobne i wolno płynące cieki wśród nasłonecznionych łąk.

Występowanie: Pomimo szerokiego rozprzestrzenienia niemal w całej Polsce, gatunek ten występuje w rozproszonych skupieniach nielicznie i lokalnie. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotkać go można w krajobrazie rolniczym w pobliżu rowów melioracyjnych od lipca do października.

§ Zalotka białoczelna

Leucorrhinia albifrons

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Całe ciało owadów jest czarno-brązowe. Samice na odwłoku posiadają charakterystyczny żółty rysunek składający się z plam: poprzecznych na 2 i 3 segmencie, podłużnych na 4, 5 i 6 oraz pierścieniach na brzegach segmentów 3 i 4. Samiec na pierwszych segmentach odwłoka ma jedynie niebieski nalot. U obu płci górne przydatki analne są białe.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 40 mm długości oraz do 65 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Preferuje drobne zbiorniki śródleśne o kwaśnym odczynie i przeźroczystej wodzie. Zasiedla także inne siedliska o pochodzeniu antropogenicznym, np.: torfiarki czy porzucone stawy.

Występowanie: Gatunek powszechny w północnym pasie pojezierzy Polski, w pozostałej części kraju spotykany na rozproszonych stanowiskach, lokalny i rzadki. W Mazurskim Parku Krajobrazowym spotykany w zbiornikach dystroficznych w rezerwacie „Krutynia". Osobniki dorosłe można obserwować od połowy maja do końca lipca.

§ Zalotka większa

Leucorrhinia pectoralis

RODZINA: ważkowate (Libellulidae)

Wygląd: Całe ciało tych ważek jest czarne i ciemnobrązowe. Na wierzchu segmentów odwłoka od 2 do 7 występują żółte plamy tworzące rysunek. U samców plamy 2-6 po kilku dniach ciemnieją do ciemnobrązowego niemal czarnego koloru. Ostatnia plama pozostaje jaskrawożółta. Plamy u samic są szersze niż u samców i zachowują swój kolor.

Wymiary: Owady dorosłe osiągają 40 mm długości oraz do 65 mm rozpiętości skrzydeł.

Preferowane siedliska: Najczęściej wybiera wody czyste o niskiej lub umiarkowanej żyzności z zróżnicowaną lecz niezbyt zwartą roślinnością wynurzoną i zanurzoną np.: turzyce czy mchy torfowce.

Występowanie: Gatunek występuje powszechnie w prawie całym kraju, z wyjątkiem obszarów górskich. Najczęściej spotykany spośród 5 gatunków zalotek występujących w kraju. W Mazurskim Parku Krajobrazowym występuje nad śródleśnymi jeziorkami dystroficznymi. Owady dorosłe odbywają loty od połowy maja do końca lipca.

Drogi czytelniku!

Jeżeli po lekturze i wykorzystaniu tego przewodnika w terenie, zachęciliśmy Cię do dalszego obserwowania ważek, proponujemy także inne publikacje oraz witryny internetowe pomocne w zgłębianiu wiedzy na temat tych owadów.

Publikacje

- Bellman H., 2010. Ważki. Przewodnik Entomologa. MULTICO Oficyna Wydawnicza, Warszawa.
- Bernard R., Buczyński P., Tończyk G., Wendzonka J., 2009. Atlas rozmieszczenia ważek (Odonata) w Polsce. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Buczyński P., Serafin E., 2002. Ważki Parku Krajobrazowego Pojezierza Iławskiego. Zespół Parków Krajobrazowych w Jerzwałdzie, Jerzwałd.
- Dijkstra K.-D., Lewington R., 2006. Field Guide to the Dragonflies of Britain and Europe. British Wildlife Publishing. Gillingham, Dorset.

Strony internetowe

Odonatrix. Biuletyn Sekcji Odonatologicznej Polskiego Towarzystwa Entomologicznego.
www.odonata.pl/odonatrix/odonatrix.html

Strona Pani Ewy Miłaczewskiej, ze zdjęciami i opisami wszystkich polskich gatunków.
www.ważki.pl

Polskie Forum Entomologiczne.
www.entomo.pl/forum

Grupa publiczna na witrynie facebook.pl: Ważki (Odonata) w Polsce.

Zachęcamy również do odwiedzin stron internetowych i fanpage'y facebook'owych Stowarzyszenia „Nasza Krutyń" oraz Mazurskiego Parku Krajobrazowego.

Para husarzy ciemnych składających jaja.

WAŻKI
MAZURSKIEGO PARKU KRAJOBRAZOWEGO
Przewodnik Terenowy

Tekst: Jakub Masiarz
Zdjęcia: Waldemar Bzura
Rysunki: Justyna Kierat
Projekt graficzny: Emil Siejwa DOT design

Publikację wydano na zlecenie Stowarzyszenia „Nasza Krutyń",
we współpracy z Mazurskim Parkiem Krajobrazowym.

© Copyright by DOT Design, Stowarzyszenie "Nasza Krutyń"
www.dot-d.pl | www.stowarzyszenie.ospkrutyn.pl
Krutyń 66, 11-710 Piecki

Sfinansowano ze środków Samorządu
Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

SBN 978-83-959881-2-7
788395 988127